

МУШКЕТИК ЛЕСЯ

докторка філологічних наук, членкиня-кореспондентка НАН України, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

MUSHKETYK LESIA

a Doctor of Philology, a Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, a chief research fellow at the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

Бібліографічний опис:

Мушкетик, Л. (2023) [Рецензія] Глушко М. Народнознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020). Статті та матеріали. Львів, 2022. 664 с. *Народна творчість та етнологія*, 1 (397), 101–104.

Mushketyk, L. (2023) [Review] Hlushko M. Ethnological Studies in the Shevchenko Scientific Society (1895–2020). Articles and Materials. Lviv, 2022, 664 pp. *Folk Art and Ethnology*, 1 (397), 101–104.

Колоніальне минуле України не дозволило їй вчасно створити власну офіційну Академію наук, за прикладом тих, які давніше утворилися в Європі, тому на різних українських землях часто діяли її аналоги громадського характеру – товариства, громади тощо, де вагомою була роль особистостей, їх об'єднана та організаційна діяльність, яка часто здійснювалася коштом самих учасників, що, вочевидь, було властивим для розвитку української науки і культури загалом та триває й досі – науковці видають за власні заощадження книги тощо. Свого часу саме із цих причин дослідницька громада об'єдналася навколо першої української незалежної академічної інституції – Наукового товариства імені Тараса Шевченка (далі – Товариство), яке утворилося 1873 року у Львові і стало форпостом тогочасної української науки. На той час тут діяло кілька секцій (Історично-філософська, Філологічна, Математично-природописно-лікарська) та комісій. Діяльність Товариства дещо занепадала в міжвоєнні роки, після Другої світової війни воно функціонувало лише в Західній Європі та США, а на території України відновилося вже 1989 року, поповнившись новими секціями та комісіями.

У 2023 році виповнюється 150-річчя створення НТШ імені Шевченка у Львові та 125-річчя створення однієї з його найпродуктивніших комісій – Етнографічної. Цим знаменним датам присвятив свою розлогу монографію відомий учений, доктор історичних наук, професор, дійсний член НТШ імені Шевченка в Україні Михайло Глушко. У Передмові до книги автор виокремлює основні завдання: розглянути розвиток народознавства в межах Товариства, внесок Етнографічної комісії в період розквіту Товариства, діяльність відомих учених, а ще – у контексті минулого об'єктивно з'ясувати загальний стан наукового студіювання досягнень

попередніх поколінь дослідників у доробку сучасників – етнологів, фольклористів, істориків, музикознавців та ін. М. Глушко пише: «Відповідні аспекти, власне, і становлять основний предмет запропонованого збірника, яким автор спробував заповнити маловідомі чи невідомі сторінки яскравої історії поступу українського народознавства в межах діяльності першої народної академії наук (1895–2020)» (с. 12). Щодо структури книги, то М. Глушко повідомляє, що вмістив у ній свої дослідження різних років, опубліковані в різних виданнях України, із сучасними виправленнями та уточненнями. Далі вже конкретно йдеться про статті, їх тематику, спонуки і приводи до їх написання тощо, це серед інших підготовка матеріалів конференцій, виступів, відзначення ювілеїв тощо. Так, дослідник згадує, як готував матеріал до 7-го Міжнародного конгресу україністів 2008 року, у якому він зосередився на трьох проблемних питаннях у вивченні етнографічної діяльності Товариства. Наступний етап освоєння народознавчої проблематики автором пов'язаний з підготовкою до видання томів Енциклопедії НТШ, до якої він подав чимало статей. До інших розробок, як бачимо, ученого схиляло бажання заповнення багатьох лакун у діяльності, біографіях діячів Товариства, зосібна розгляд маловідомих сторінок їхнього життєпису, праць, листів тощо. Автором охоплено видавничу, експедиційну, правову, організаційну діяльність членів НТШ у Львові в різні періоди його існування. Сам він очолював Етнографічну комісію в 1992–2008 роках. Деякі з робіт є розширеними рецензіями на окремі праці. Водночас дослідник зауважує, що не претендує на вичерпність, адже лишається ще чимало невідомої тематики, що має спонукати до подальших студій. Із властивою йому скрупульозністю М. Глушко уточнює дещо відмінне найменування Товариства в різні роки, яке він відповідно і вживає.

Перша у змісті розвідка – «Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1898–1940): персональний склад, функції» (с. 17–56), що є дуже інформативною, наповненою конкретним матеріалом з посиланнями на численні джерела, заувагами до них. Тут ідеться про заснування Товариства і його Етнографічної комісії, її керівний та персональний склад до Другої світової війни, чисельність у різні роки, періодичність проведення засідань – залежно від поставлених завдань, а ще процес організації праці, функції членів тощо. Також подано конкретні дані, цифри, за роками й місяцями, дуже докладно, приміром, скільки разів на рік збиралися, такого-то року й коли, чому саме в такі дати, є відомості про розподіл коштів, фінансування польової науково-пошукової роботи, проблеми із цим, надто в міжвоєнний період. А ще згадано конкретні експедиції з переліком місцевостей, учасників, збирання через респондентів, відозви, квестіонари, питальники програми та ін. Ці відомості підкріплено посиланнями на інформаційний кварталник «Хроніка Наукового товариства імені Т. Шевченка», архіви – Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАІАЛ) тощо, численні праці та інші дані. Є тут, приміром, таблиця «Вступ і перебування в Етнографічній комісії» (с. 25) за роками. Михайло Глушко констатує, що Етнографічна комісія була однією з найпродуктивніших і найчисельніших у Товаристві. Характеризуючи окремі особистості, довоєнний персональний і чисельний склад загалом, він зауважує таку особливість, як належність до організації справді еліти української науки, надто наприкінці XIX – на початку XX ст.: «Унікальною була і з погляду наявності у її складі почесних членів НТШ у Львові – І. Верхратського, Франка, Грушевського. Словом, ніяка інша комісія Товариства не об'єднувала таке велике гроно світочів української науки і культури» (с. 30). А ще підрозділ охоплював у різні роки, надто в довоєнний період, представників усіх трьох секцій – Історично-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської. Серед пріоритетних завдань Комісії професор називає організацію польової роботи, збирання матеріалів, опрацювання й підготовку їх до друку у своїх виданнях, науково-методичну та звітну роботу. Приділялася увага також популяризації Товариства в Європі, відомо, що серед

почесних його членів були знані у світі дослідники. Наприкінці знаходимо пропозиції щодо подальших досліджень.

Читаючи згадувану студію (це, зрештою, стосується й інших), відзначимо прекрасну орієнтацію автора в джерельній базі досліджень як минулого, так і сучасності, а ще ясність думки, чітку логіку її розвитку, вміння знайти й виокремити суттєве, не оминаючи багатьох, на перший погляд, незначних фактів або чинників, що, врешті, теж складаються в необхідні пазли наприкінці статті. Власне, і оповідь ведеться як поступові пошуки-розвідки певного питання, які поволі, обростаючи фактажем і коментарями вченого, дають повну картину явища, з'ясування тої чи іншої проблеми, висновки та прогнози. І саме тому текст читається цікаво наперекір, здавалося б, надмірному переліку цифр, дат, численних імен, які годі засвоїти та які таки западають у пам'ять завдяки згаданим особливостям наукового стилю автора. Вражає також його наукова добросовісність, увага до дрібних деталей, що, на жаль, подибуємо не так часто в наш стрімкий і переповнений інформацією час. Це стосується також оформлення, як мовного, так і технічного. Важливим у користуванні книгою є й те, що кожна зі статей містить наприкінці обґрунтовані, розлогі висновки в кількох пунктах.

За попередньою розвідкою слідують студії про окремі народознавчі збірники, що видавалися Комісією, це «Матеріали до українсько-руської етнології – історичне видання Наукового товариства імені Шевченка у Львові (до 120-річчя початку друку)» (с. 90–117) та «Етнографічному збірнику» – 125 років: з історії задуму і початку видання» (с. 117–135). Ці серії, що збагатили українську етнологію та фольклористику величезною базою добротно зафіксованих матеріалів, досі є актуальними й затребуваними. Серед інших у книзі є праці, що характеризують окремі напрями досліджень НТШ імені Шевченка у Львові: народознавчі дисципліни, антропологічні студії, дослідження традиційного будівництва, весільних обрядів і звичаїв. У статті «Народознавчі дисципліни в дослідженнях Наукового товариства імені Шевченка: дефініції і предметний обсяг» (с. 56–90), констатуючи розбіжності в працях сучасних авторів щодо визначень основних термінологічних понять у дослідженнях Товариства, М. Глушко проводить власне ґрунтовне вивчення цього питання на базі численних прикладів. Зокрема, ідеться про такі наукові дисципліни, як фольклор і фольклористика, описова («справжня») етнографія, етнологія, антропологія тощо, вживання яких було неоднозначним у різних дослідників і усталювалося впродовж років. Автор, так би мовити, тримає інтригу щодо питання введення до українського наукового середовища терміна *фольклор*, що, як не дивно, виявилось нез'ясованим і в наш час. Провівши таке «розслідування», автор констатував, що першим його вжив М. Драгоманов, а далі – І. Франко наприкінці ХІХ ст., слідом за ними цей термін був засвоєний іншими дослідниками, хоча його інтерпретація теж інколи відрізнялася. Важливим, на думку М. Глушка, є й те, що фольклористика наприкінці ХІХ ст. була філологічною дисципліною й активно застосовувала порівняльно-історичну методу, що, власне, ми бачимо на прикладі багатьох тогочасних праць дослідників, які володіли мовами й добре знали науку європейських країн. Одним з таких був член Товариства Ф. Вовк, який заклав основи антропологічних досліджень в Україні, проте вони з різних причин набрали силу лише на початку ХХ ст. (стаття «Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)», с. 153–180). У працях про першу комплексну наукову експедицію народознавців у 1904 році (с. 135–153) та наукові контакти викладачів історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка з Науковим товариством імені Шевченка в Україні (1989–2013) (с. 201–242) висвітлено деякі аспекти організаційної діяльності Товариства.

Однак переважну частину книги займають огляди силуеток більш чи менш відомих діячів різних періодів, які співпрацювали з Товариством, – Михайла Грушевського, Володимира

Гнатюка, Михайла Зубрицького, Зоряни Болтарович, Романа Кирчіва, Григорія Дем'яна, Мирослава Мороза та інших; їхні найзнаковіші або ж маловідомі праці: про «Гуцульщину» Володимира Шухевича, «Звенигородщину» Агатангела Кримського, невивчені праці й малу прозу Марка Грушевського, про Михайла Зубрицького. Власне, Миколі Зубрицькому, парохіві із с. Мшанця, присвячено дві статті про його діяльність як члена НТШ імені Шевченка у Львові й розширену рецензію на видання його зібрання творів. Свої пошуки Михайло Степанович проводить завжди в широкому контексті, із залученням даних з різних теренів, тому ми довідуємося багато нового, уточненого, деталізованого про життя й діяльність Зубрицького, розуміємо роль Товариства в його житті й те, як воно надихало його на збирання духовної та матеріальної культури свого краю, і якою самовідданою була його праця, адже будучи душпастирем, мав викроювати час, кошти для народознавчих занять і, долаючи різні труднощі, добуватися на засідання Історико-філологічної секції до Львова, зосібна задля схвалення праць для публікації, добро на що теж давало Товариство. Водночас автор свідчить, що це була прерогатива секцій, Етнографічна комісія мала дорадчу функцію порівняно з іншими підрозділами.

Для розкриття багатьох питань М. Глушко залучає різноманітні джерела, про які вже йшлося, водночас почесне місце серед них займає листування, зразки якого він додає до оглядів. Так, пишучи про особисті контакти двох відомих діячів сучасності – Кирчіва й Дем'яна, їхню тривалу дружбу і спільну працю на терені україністики – літературознавства, фольклористики, етнографії та інших дисциплін, Михайло Степанович публікує їхнє листування, зауважуючи: «Історично в українців склалося так, що належну пошану й оцінки тому чи іншому активному учасникові національної культури і науки, визвольного руху і суспільно-громадської діяльності віддаємо переважно тоді, коли його вже немає серед нас. В умовах незалежності України настав час дещо відкорегувати традицію. До такої думки спонукала автора цього допису одна з невід'ємних складових життєвого шляху будь-якої людини – особисті контакти та зв'язки з однодумцями і друзями, зокрема у формі листування. Невипадково епістолярна спадщина вважається чи не найголовнішим першоджерелом дослідження прихованої від стороннього ока “лабораторії” письменника і художника, композитора і вченого тощо» (с. 461). Уже згадувана надзвичайна скрупульозність автора і ґрунтовна обізнаність із предметом досліджень дозволяє йому здійснити низку уточнень, додатків, коментарів до публікацій колег, додати чимало нового й належно оцінити певне явище чи персоналію з погляду сучасних вимог.

Наприкінці книги вміщено: Показчик імен; Список опублікованих статей і матеріалів; Список тематично споріднених наукових, науково-популярних та енциклопедичних статей, які не увійшли до збірки й опубліковані у виданнях, що не належать НТШ в Україні; Список наукових і енциклопедичних праць, які не увійшли до збірки й опубліковані у виданнях НТШ в Україні. До достоїнств книги належить і її поліграфія, гарне художнє оформлення, не кажучи вже про значний обсяг – близько 700 сторінок.

Уважаємо, що книга Михайла Глушка є ґрунтовним, фаховим, дуже компетентним історіографічним виданням, що дозволяє краще усвідомити, зрозуміти роль і важливість першої української народної академії наук у минулому й сьогоденні, зокрема такої її важливої ланки, як народознавство, яке репрезентували непересічні особистості, розуміючи його цінність і значення для розвитку української науки та культури, усього суспільства загалом.